

Ochrona danych osobowych świadka w świetle obowiązku składania zeznań na rozprawie głównej

1. Ochrona danych osobowych uczestników postępowania karnego

Wśród wolności i praw osobistych wysłowionych w Konstytucji RP¹ odnaleźć możemy ustanowione w art. 51 prawo do ochrony danych osobowych. Mimo podniesienia ochrony danych osobowych do rangi konstytucyjnej prawo to nigdy nie należało do grona najważniejszych z punktu widzenia procesu karnego.

W rozumieniu art. 6 ust. 2 ustawy o ochronie danych osobowych², która stanowi podstawowy akt prawny regulujący zasady gromadzenia i przetwarzania informacji dotyczących tożsamości osób fizycznych, za dane osobowe uważa się wszelkie informacje dotyczące zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osoby fizycznej³. Kształt powyższej definicji legalnej powoduje, że nie jest możliwe ustalenie zamkniętego katalogu informacji, które mogą zostać uznane za mające charakter danych osobowych. Zawarty w definicji zwrot

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej: Konstytucja RP.

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 922).

³ Osobę możliwą do zidentyfikowania definiuje art. 6 ust. 2 ustawy o ochronie danych osobowych.

„wszelkie informacje” powoduje, że dane osobowe mogą przybierać różną formę, jeżeli tylko spełniają wymogi zawarte w definicji ustawowej⁴.

Ilość i rodzaje danych osobowych, które mogą być potencjalnie gromadzone i wykorzystywane w postępowaniu karnym, są znaczne. Są to nie tylko wszelkie informacje zapisywane literowo, takie jak imię i nazwisko, miejsce zamieszkania czy miejsce pracy, oraz informacje o charakterze prywatnym, umożliwiające zidentyfikowanie danej osoby, ale także wizerunek i głos osoby utrwalone w nagraniach czy też odciski palców lub próbki krwi, włosów bądź wydzielin organizmu, a nadto dane uznawane za wymagające szczególnej ochrony, tzw. dane wrażliwe, zwłaszcza dane o karalności.

Należy pamiętać, że konflikt, jaki powstaje w wyniku popełnienia przestępstwa pomiędzy stronami procesu, zwiększa prawdopodobieństwo nieuprawnionego wykorzystania danych osobowych przez samych uczestników postępowania karnego, w tym zwłaszcza danych osobowych świadków, będących w procesie podstawowym i często najważniejszym źródłem dowodowym. Dodatkowo problematyka ochrony danych osobowych na gruncie karnoprosesowym pozostaje w zasadniczej sprzeczności z zasadą jawności postępowania karnego.

Powyższe okoliczności rodzą wiele pytań, wśród nich zaś pytanie o zakres ochrony danych osobowych świadków, dla których obowiązek składania zeznań najbardziej materializuje się w postępowaniu sądowym, w toku jawnej, co do zasady, rozprawy głównej. Czy możliwe jest pogodzenie konieczności wykrycia i rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa z zapewnieniem należytej ochrony danych osobowych składających na rozprawie zeznania świadków?

2. Rola świadka w procesie karnym i jego ochrona

Pojęcie świadka na gruncie procesu karnego rozumiane jest w specyficzny, odmienny od intuicyjnego znaczenia tego terminu sposób, bowiem nie ogranicza się jedynie do osób będących naoczniymi

⁴ P. Barta, *Komentarz do art. 6*, [w:] P. Barta, P. Litwiński (red.), *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2016.

świadkami czynu czy zdarzenia stanowiącego przedmiot postępowania, ale także może odnosić się do szerszej grupy podmiotów, pod warunkiem jednak, że osoby do niej należące zostaną formalnie powołane do udziału w postępowaniu karnym w tej roli przez organy procesowe⁵.

Zgodnie z treścią przepisu art. 177 § 1 Kodeksu postępowania karnego⁶ świadkiem w procesie karnym jest osoba, która w tym charakterze została wezwana przez organ procesowy w celu złożenia zeznań w toku procesu, a także osoba zgłaszająca się do organu procesowego z własnej inicjatywy w celu złożenia zeznań⁷. Od momentu wezwania czy też zgłoszenia się na świadka zostają nałożone obowiązki, przewidziane przez przepisy procedury karnej, takie jak: obowiązek stawienia się czy też obowiązek składania zeznań połączony z obowiązkiem zeznawania prawdy i niezatajania prawdy, których realizacja nieuchronnie łączy się z obowiązkiem ujawniania danych osobowych⁸.

Podstawowym i najbardziej istotnym obowiązkiem świadka, z perspektywy realizacji celów postępowania karnego, jest obowiązek zeznawania. Składanie zeznań przez osobę wezwaną w charakterze świadka ma charakter obligatoryjny, a jego niedopełnienie może skutkować zastosowaniem środków przymusu procesowego (art. 287 k.p.k.).

Ze względu na to, że świadek jest niezwykle istotnym źródłem dowodowym dla organów procesowych, przepisy procedury karnej przewidują wiele instytucji, które mają wpływać na zwiększenie jego komfortu i poczucia bezpieczeństwa w czasie składania zeznań i w związku ze złożonymi zeznaniami, pośrednio chroniących również dane osobowe świadka przed nieuzasadnionym ujawnianiem.

Najistotniejszą z punktu widzenia ochrony danych osobowych świadka regulację przewiduje art. 191 k.p.k. w zw. z art. 148a k.p.k.

⁵ T. Grzegorzczyk, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, Warszawa 2014, s. 402.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1749), dalej: k.p.k.

⁷ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 394.

⁸ D. Gruszecka, *Komentarz do art. 191 k.p.k.*, [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2016.

Zakres i znaczenie tej regulacji będą stanowiły przedmiot analizy w dalszej części artykułu, w tym miejscu należy jedynie wskazać, że w obecnym brzmieniu k.p.k. wyeliminowany został obowiązek podawania przez świadka danych dotyczących jego miejsca pracy i miejsca zamieszkania, które ustalane jest na podstawie dokumentu tożsamości albo pisemnego oświadczenia świadka.

Pośrednio na ochronę danych osobowych w procesie karnym mogą mieć wpływ również następujące instytucje: prawo do odmowy składania zeznań i odmowy odpowiedzi na pytanie, instytucja świadka *incognito* (ustanowiona w art. 184 k.p.k.), a nadto wniosek o wyłączenie jawności rozprawy głównej ze względu na ochronę ważnego interesu prywatnego.

Prawo do odmowy składania zeznań, stanowiące najszerzy wyjątek od ogólnego obowiązku zeznawania, jest uprawnieniem świadka przyznanym mu na określonych przez art. 182 k.p.k. warunkach. Przysługuje ono osobom najbliższym dla oskarżonego, a także świadkom, którzy w innym postępowaniu są oskarżeni o współudział w przestępstwie objętym obecnym postępowaniem⁹.

Uprawnienie do odmowy składania zeznań zostało ustanowione w celu ochrony świadka przed sytuacją konfliktu między ogólnym obowiązkiem zeznawania a silną relacją między nim a osobą oskarżoną. Pośrednio wpływa ono również na ochronę danych osobowych świadka. Skorzystanie z uprawnienia przewidzianego przez art. 182 k.p.k. faktycznie uniemożliwia ujawnienie informacji o charakterze prywatnym, które umożliwiałyby jego zidentyfikowanie, gdyby zostały ujawnione w toku składania zeznań.

Z prawem do odmowy zeznań wiąże się także uprawnienie przyznane świadkom przez art. 185 k.p.k., które umożliwia zwolnienie przez organ prowadzący postępowanie od obowiązku złożenia zeznań albo odpowiedzi na pytanie, jeżeli świadek pozostaje z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym¹⁰. W tym

⁹ Szerzej na temat zwolnienia świadka z obowiązku składania zeznań m.in. R.A. Stefański, *Zwolnienie świadka od złożenia zeznań*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 1.

¹⁰ E. Gruza, *Ocena wiarygodności zeznań świadków w procesie karnym. Problematyka kryminalistyczna*, Kraków 2003, s. 178.

przypadku zwolnienie nie ma jednak charakteru obligatoryjnego, jest bowiem decyzją organu procesowego, zapadającą w formie postanowienia, na które nie przysługuje zażalenie¹¹. Zwolnienie dokonywane jest na wniosek świadka, złożony pisemnie albo ustnie do protokołu. We wniosku świadek powinien uprawdopodobnić istnienie stosunku osobistego z osobą oskarżonego, który będzie występował w chwili złożenia wniosku¹².

Podobnie jak w przypadku prawa do odmowy zeznań, instytucja z art. 185 k.p.k. ma na celu ochronę świadka przed koniecznością dostarczenia dowodów przeciwko osobie, z którą łączy ją szczególne więzi, a także przed pośrednim dostarczaniem dowodów przeciwko sobie¹³. W zależności od zakresu zastosowanego zwolnienia od złożenia zeznań lub odpowiedzi na pytanie świadek będzie w całości albo w pewnym zakresie zwolniony od ryzyka ingerencji w jego sferę prywatną, która mogłaby mieć miejsce, gdyby z odpowiedzi bądź zeznawania nie został zwolniony.

Oczywiście, ochrona obejmuje tylko ten wycinek prawa do prywatności i danych osobowych, który mógłby być przedmiotem potencjalnych zeznań, nie zabezpieczając przed ingerencją w toku pozostałych czynności procesowych. Niemniej jednak, mimo zasadniczej roli, jaką ma odegrać wprowadzenie do k.p.k. powyższych regulacji, posiłkowo może ona wpłynąć na ochronę danych osobowych świadka przed ich ujawnieniem.

Instytucja świadka *incognito*¹⁴, zwanego także świadkiem anonimowym, została wprowadzona do kodeksowej regulacji w celu zapewnienia bezpieczeństwa świadkom oraz umożliwienia sądowi dokonania wszechstronnej oceny zeznań, przy zapewnieniu oskarżonemu oraz obrońcy realizacji prawa do obrony¹⁵.

¹¹ L.K. Paprzycki (red.), *Kodeks postępowania karnego, Komentarz LEX*, t. 1, Warszawa 2013, s. 639.

¹² T. Grzegorzczak, op. cit., s. 651.

¹³ Ibidem, s. 631.

¹⁴ Szerzej na temat świadka *incognito*: P. Hofmański, *Świadek anonimowy w procesie karnym*, Kraków 1998; P. Wiliński, *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003.

¹⁵ P. Wiliński, *Świadek incognito...*, s. 53.

W myśl przepisu art. 184 § 1 k.p.k., który reguluje instytucję świadka anonimowego, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie.

Wydanie postanowienia w przedmiocie utajnienia danych świadka powoduje, że pozostają one do wyłącznej wiadomości sądu i prokuratora, jedynie w razie konieczności są ujawniane funkcjonariuszom prowadzącym postępowanie (art. 184 § 2). Anonimizacja wyżej wymienionych danych skutkuje tym, że protokół z zeznań świadka *incognito*, udostępniany oskarżonemu lub jego obrońcy, powinien być sporządzony w sposób uniemożliwiający poznanie tożsamości świadka. Także przesłuchanie świadka przez sąd lub prokuratora powinno przebiegać w sposób uniemożliwiający ujawnienie okoliczności pozwalających na ustalenie jego tożsamości¹⁶.

Już sama nazwa instytucji wskazuje na istnienie rozwiązań chroniących jego prywatność, a w szczególności dane osobowe. Po pierwsze, choć świadek *incognito* nie jest zwolniony z obowiązku składania zeznań, to utajnienie jego tożsamości sprawia, że nawet upublicznienie treści zeznań nie będzie wywierało większego wpływu na zakres jego prawa do prywatności. Niemożliwe powinno być bowiem odkrycie jego tożsamości przez osoby trzecie oraz zidentyfikowanie konkretnej osoby na podstawie treści zeznań złożonych przez świadka anonimowego. Co więcej, wydanie postanowienia w przedmiocie utajnienia danych powoduje, że także wizerunek świadka będzie zachowany w tajemnicy przed opinią publiczną i ujawniany ściśle ograniczonej liczebnie grupie podmiotów.

Niemniej jednak podkreślić należy, że ochrona elementów prawa do prywatności, takich jak dane osobowe, wizerunek czy tożsamość, nie ma w tym przypadku charakteru autotelicznego, lecz ma przede

¹⁶ Przesłanki ujawnienia protokołu zeznań świadka anonimowego reguluje art. 184 § 7 i 8 k.p.k.

wszystkim przyczyniać się do ochrony podstawowych dóbr jednostki: zdrowia, życia, wolności czy mienia w znacznych rozmiarach.

3. Dane osobowe świadka ujawniane w toku składania zeznań

W literaturze dokonuje się różnorodnych podziałów czynności przesłuchania na fazy, stadia czy etapy¹⁷, jednak zasadniczo można wyróżnić trzy etapy przesłuchania świadka, a mianowicie czynności wstępne, fazę zeznań spontanicznych oraz etap pytań i odpowiedzi¹⁸. Na każdym z tych etapów są ujawniane dane osobowe świadka, a także dane innych osób powiązanych z toczącym się postępowaniem.

Na rozprawie głównej pierwszym i najbardziej wyraźnym momentem, w którym dane osobowe świadka są ujawniane, jest rozpoczęcie jego przesłuchania. Zakres danych, o które świadek jest pytany w związku z rozpoczęciem przesłuchania, wskazuje przepis art. 191 k.p.k. Organ przesłuchujący, a więc na rozprawie sąd, rozpoczynając przesłuchanie, pyta świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, karalność za fałszywe zeznanie lub oskarżenie oraz stosunek do stron.

Powyższe informacje mają dwojakie znaczenie dla procesu. Dane dotyczące imienia, nazwiska, wieku i zajęcia mają znaczenie indywidualizujące, bowiem za ich pomocą następuje ustalenie tożsamości świadka. Oczywiście jest, że dane te są niezbędne do ustalenia, czy na przesłuchanie stawiała się właściwa osoba¹⁹. Dodatkowo zapytanie świadka o zajęcie często może ukazywać jego powiązanie z przedmiotem procesu ze względu na wykonywany zawód (np. policjanta, który brał udział w czynnościach procesowych podejmowanych wobec oskarżonego i składa zeznania w związku z pełnioną funkcją). Z kolei zapytanie świadka o karalność za fałszywe zeznanie

¹⁷ Zob. np. Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Podstawy kryminalistyki ogólnej*, Warszawa 1989, s. 54; P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Warszawa 1958, s. 112; T. Grzegorzczak, op. cit., s. 579.

¹⁸ E. Gruza, op. cit., s. 207.

¹⁹ D. Gruszecka, op. cit.

(lub oskarżenie) albo o stosunek do stron ma istotne znaczenie dla dalszego przebiegu jego przesłuchania²⁰. Odpowiedzi świadka na powyższe pytania determinują bowiem kwestię odbierania od niego przyrzeczenia oraz jego uprawnienia do odmowy zeznań. W tym miejscu warto zaznaczyć, że choć informacje o karalności zalicza się do kategorii tzw. danych osobowych wrażliwych²¹, to konieczność ich ustalenia na gruncie procesu karnego nie powinna budzić wątpliwości. Upřednie skazanie świadka za fałszywe zeznanie lub oskarżenie ma nie tylko znaczenie techniczne, sprowadzające się do możliwości odebrania bądź nieodebrania przyrzeczenia od świadka, ale przede wszystkim znaczenie dla oceny dowodu z przesłuchania takiego świadka. Wobec tego informacja o karalności świadka jest niezwykle istotna zarówno dla sądu, jak i stron postępowania, bowiem upredza ich o konieczności oceny zeznań świadka ze szczególną ostrożnością i wnikliwością.

Zakres danych osobowych świadka podlegających ustaleniu we wstępnej fazie przesłuchania świadka został istotnie zmieniony Ustawą z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka²². Przedmiotowa ustawa wprowadziła dodatkowe środki procesowe służące ochronie pokrzywdzonego, w tym, co istotne z punktu widzenia problematyki danych osobowych w postępowaniu karnym, anonimizację danych o miejscu zamieszkania i zatrudnienia osób pokrzywdzonych i świadków.

Do czasu nowelizacji przepisu art. 191 k.p.k. wskazaną powyżej ustawą przy rozpoczęciu przesłuchania świadek był pytany nie tylko o imię i nazwisko, wiek, zajęcie, karalność za fałszywe zeznania oraz

²⁰ K. Boratyńska, *Komentarz do art. 191 k.p.k.*, [w:] A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 515.

²¹ Przepis art. 27 ustawy o ochronie danych osobowych daje podstawę do odróżnienia danych zwykłych oraz tzw. danych wrażliwych czy sensytywnych. Jak wskazuje się w literaturze, kryterium wyróżnienia tych informacji jako danych objętych szczególną ochroną należy upatrywać w tym, że dotyczą one bezpośrednio sfer należących do prywatności czy nawet intymności osoby fizycznej. Szerzej: P. Barta, P. Litwiński (red.), op. cit.

²² Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r., poz. 21).

stosunek do stron, ale także o miejsce zamieszkania. Obecnie natomiast w czasie ustalania danych świadka na początku przesłuchiwania odstępuje się od pytania go o miejsce zamieszkania.

Zgodnie z art. 191 § 1a k.p.k. miejsce zamieszkania świadka ma być ustalane na podstawie jego dokumentu tożsamości lub pisemnego oświadczenia świadka. Warto zauważyć, że ustalanie miejsca zamieszkania na podstawie dokumentu tożsamości będzie należało do rzadkości, gdyż podstawowy dokument tożsamości – dowód osobisty – w świetle aktualnie obowiązujących przepisów nie zawiera informacji o miejscu zamieszkania²³. Co istotne, także pytania zadawane świadkowi podczas fazy składania zeznań nie mogą zmierzać do ustalenia jego miejsca zamieszkania lub pracy, jeżeli te informacje nie mają znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 191 § 1b k.p.k.).

Opisana powyżej zmiana dotycząca odstąpienia od pytania świadka o miejsce zamieszkania jest jednym z elementów ochrony danych adresowych świadka w postępowaniu karnym i koresponduje bezpośrednio z regulacją art. 148a k.p.k. oraz art. 156a k.p.k. Na mocy powyższych przepisów danych o miejscu zamieszkania i miejscu pracy pokrzywdzonych oraz świadków uczestniczących w czynności nie zamieszcza się w protokole, ale w załączniku do protokołu, który przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy wraz z innymi dokumentami zawierającymi takie dane, co do zasady jedynie do wiadomości organu prowadzącego postępowanie (art. 148a § 1 k.p.k.). W art. 156a k.p.k. wskazano, że dane albo oryginały dokumentów zamieszczone w załączniku adresowym udostępnia się wyłącznie organom państwowym oraz organom samorządu terytorialnego na ich wniosek, jeżeli jest to niezbędne dla wykonywania ustawowych zadań tych organów. Ewentualnie dane te udostępnia się także na wniosek innych instytucji lub osób, jeżeli przemawia za tym ich ważny interes.

Jedyną kategorią świadka, którego miejsce pracy (ale nie adres miejsca zamieszkania) jest zasadniczo ujawniane, jest funkcjonariusz publiczny składający zeznania w związku z pełnioną funkcją. Anonimizacja danych miejsca pracy funkcjonariusza publicznego może

²³ Zob. art. 12 Ustawy z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 391).

nastąpić dopiero na mocy decyzji przewodniczącego składu orzekającego (w postępowaniu przygotowawczym – przeprowadzającego czynność) podjętej dla dobra postępowania karnego (art. 148 § 2 k.p.k.).

W tym miejscu warto zaznaczyć, że obecny kształt regulacji dotyczących anonimizacji danych adresowych został nadany ustawą nowelizującą z dnia 11 marca 2016 r., która weszła w życie w dniu 15 kwietnia 2016 r.²⁴ Wcześniej wymogi co do treści protokołu i anonimizację danych adresowych przewidywał art. 148 § 2a–2c k.p.k. Dodatkowo ustawa nowelizująca wprowadziła możliwość odstąpienia od anonimizacji danych adresowych w trzech enumeratywnie wymienionych przypadkach: kiedy dane te są oskarżonemu znane, są znane publicznie albo z powodu oczywistego braku potrzeby ochrony tych danych z uwagi na charakter sprawy (art. 148a § 4 k.p.k.). Ponadto utajnione dane dotyczące miejsca zamieszkania lub miejsca pracy mogą zostać ujawnione, jeżeli mają znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 148a § 5 k.p.k.). Podkreślić należy, że anonimizacja danych adresowych dotyczy nie tylko świadków, ale i pokrzywdzonych oraz osób zawiadamiających o przestępstwie (art. 304 § 1 k.p.k.)²⁵.

Warto zwrócić uwagę na *ratio* wprowadzonej anonimizacji danych dotyczących miejsca zamieszkania i miejsca pracy świadka. W uzasadnieniu do projektu ustawy podkreśla się, że anonimizacja danych adresowych ma na celu podniesienie bezpieczeństwa świadków poprzez utrudnienie dostępu do ich danych adresowych przez innych uczestników postępowania, w szczególności przez oskarżonych, którzy mogliby wywierać wpływ na ich zeznania²⁶. Anonimizacja

²⁴ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437).

²⁵ Przepis art. 191 § 1 k.p.k. ma zastosowanie także do biegłego, przy czym w jego przypadku anonimizacja danych dotyczących miejsca zamieszkania może nastąpić jedynie wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec biegłego lub osoby najbliższej w związku z jego czynnościami. Tym samym przepis art. 197 § 2a k.p.k. recypuje dawną treść art. 191 § 3 k.p.k., wprowadzając instytucję tzw. częściowego utajnienia biegłego.

²⁶ Uzasadnienie druku sejmowego nr 2653 (VII kadencja), <<http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/1194D5512771584BC1257D270037DB8C/%24File/2653.pdf>> [dostęp: 18.02.2017]; uzasadnienie druku sejmowego nr 207 (VIII kadencja),

miejsca zamieszkania i miejsca pracy ma zatem pełnić funkcję ochronną w stosunku do świadków, zapewniającą im poczucie bezpieczeństwa i skłaniającą do złożenia możliwie najdokładniejszych zeznań, a nadto funkcję prewencyjną w stosunku do potencjalnych sprawców²⁷. Ochrona danych adresowych świadków jest w tym wypadku celem nie tyle drugorzędny, co nawet wypadkowym regulacji. Niemniej jednak dzięki niej ograniczona została możliwość zapoznania się z tymi danymi przez osoby nieuprawnione i wykorzystania ich w celach pozaprosesowych.

Z perspektywy ochrony prywatności świadków anonimizację adresu zamieszkania oraz miejsca pracy należy ocenić za zmianę pozytywną. Przede wszystkim ochronę danych adresowych oderwano od konieczności zaistnienia przesłanki związanej z istnieniem uzasadnionej obawy użycia wobec świadka lub osób mu najbliższych przemocy lub groźby bezprawnej. W konsekwencji miejsce zamieszkania i pracy zaczęły być chronione niejako z urzędu, przy wąskim zakresie możliwości ujawnienia tych danych²⁸. W większości przypadków podawanie adresu świadka czy pokrzywdzonego do publicznej wiadomości pozostaje bez wpływu na realizację celów procesu, a także na zakres prawa do obrony oskarżonego. Odstąpienie od ujawniania adresu zamieszkania i pracy świadka lub pokrzywdzonego w protokołach z pewnością ogranicza w pewnym stopniu możliwość ingerencji w ich prawo do prywatności poprzez wykluczenie obowiązku ujawniania części danych osobowych.

W następstwie zakres danych osobowych świadka zbieranych przy przystąpieniu do jego przesłuchania należy uznać za właściwy i konieczny. Dane, takie jak imię, nazwisko, wiek czy zajęcie, są danymi podstawowymi, za pomocą których może nastąpić indywidualizacja świadka bez nadmiernej ingerencji w jego prywatność. Co istotne, sąd, w miarę potrzeby, powinien jedynie zadawać pytania uszczegóławiające

<<http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/0DCDFBC92E81FB4CC1257F47004B0C7D/%24File/207.pdf>> [dostęp: 18.02.2017].

²⁷ I. Dziugiel, *Ochrona „danych adresowych” w postępowaniu przygotowawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 1, s. 53.

²⁸ *Ibidem*, s. 52.

zakres danych wskazany w przepisie art. 191 § 1 k.p.k. Uznać należy, że zasadniczo ingerencja w prywatność świadka obejmująca inne jego dane identyfikujące nie jest niezbędna do realizacji celów postępowania karnego, w związku z czym sąd nie powinien wychodzić poza zakres tych standardowych pytań.

Z punktu widzenia ochrony danych osobowych znacznie bardziej problematyczna wydaje się zasadnicza faza przesłuchania świadka, a więc etap jego swobodnej wypowiedzi oraz etap udzielania odpowiedzi na zadawane mu pytania. Obowiązek składania zeznań naraża świadka na ujawnienie informacji o charakterze prywatnym, w tym danych osobowych, i to nie tylko swoich, ale także innych osób.

Faza swobodnego wypowiedzenia się, o której mowa w art. 171 § 1 k.p.k., stanowi samodzielną i spontaniczną relację osoby przesłuchiwanej, nieprzerywaną pytaniami i wtrąceniami, będącą dla tej osoby szansą na opisanie w pierwszej kolejności swojej perspektywy zdarzenia²⁹. Niełatwo jest natomiast przedstawić własną relację zdarzenia czy, szerszej ujmując, wiedzę w sprawie bez ujęcia w zeznaniu danych innych osób, przede wszystkim imienia i nazwiska, nierzadko adresu oraz innych danych osobowych, w tym danych sensytywnych. Nieujawnianie w treści zeznań danych osobowych jest praktycznie niemożliwe.

Podobnie dane osobowe świadka składającego zeznania bądź innych osób powiązanych z procesem nierzadko będą zawarte w pytańach zadawanych świadkowi nakierunkowanych na kwestie stanowiące przedmiot ustaleń w procesie. Tym samym nie można wykluczyć, że część tych danych, nieznaną wcześniej wszystkim stronom postępowania czy sądowi, zostanie ujawniona. Jednocześnie trudno sobie wyobrazić, w jaki sposób można by pogodzić ochronę danych osobowych w toku składania zeznań przez świadka z jednoczesnym dokonywaniem szczegółowych ustaleń w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego.

Zważyć wszakże należy, że granice zeznań świadka określone są celem danej czynności (art. 171 § 1 k.p.k.). W związku z tym zadaniem organu przesłuchującego jest także baczenie, by wypowiedź

²⁹ E. Gruza, op. cit., s. 3.

świadka nie była dowolna, ale mieściła się w celach procesu i celach przesłuchania świadka³⁰. Jeżeli powyższy obowiązek będzie realizowany prawidłowo, a więc jeżeli sąd będzie baczyl, aby świadek ujawniał jedynie te dane osobowe, które stanowią okoliczności istotne dla prowadzonego postępowania, wówczas zakres danych osobowych świadka bądź innych osób ujawniany w toku postępowania będzie miał charakter niezbędny dla realizacji celów procesu.

4. Ochrona danych osobowych świadka a zasada jawności rozprawy głównej w postępowaniu karnym

Sądowy etap postępowania karnego, w przeciwieństwie do postępowania przygotowawczego, został oparty na odmiennych zasadach, wśród których istotną rolę odgrywa konstytucyjny³¹ wymóg jawności postępowania sądowego. Jawność postępowania stanowi również istotny element prawa do sądu³² oraz ważny aspekt standardu rzetelnego procesu, który powinien spełniać współczesny proces karny³³, dlatego też konieczność przestrzegania wymogów z niej wynikających w procesie nie powinna budzić wątpliwości. Co więcej, jak wskazuje się w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (TK), obowiązywanie zasady jawności ma na celu, oprócz zapewnienia bezstronności sędziego oraz prawidłowego toku postępowania, także mobilizację sądu do większej staranności i sumienności przy dokonywaniu czynności procesowych³⁴.

³⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 1974 r., sygn. V KR 42/74, OSNKW 1974, nr 6, poz. 115, z gloszą S. Waltosia, „Nowe Prawo” 1975, nr 9, s. 1260.

³¹ Artykuł 45 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”.

³² P. Wiliński, *Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny*, [w:] P. Hofmański (red.), *Węzłowe problemy procesu karnego*, Warszawa 2010, s. 212. Szerzej na temat zasady prawa do sądu m.in. P. Wiliński (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009.

³³ P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego*, [w:] P. Wiliński (red.), op. cit., s. 19.

³⁴ Wyrok TK z dnia 20 listopada 2007 r., sygn. SK 57/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 125.

Mimo powyższych zalet obowiązywanie zasady jawności w toku rozprawy głównej stanowi ryzyko dla ochrony danych osobowych uczestników procesu, w tym świadków, rodząc zagrożenie ich ujawnienia szerokiemu spektrum podmiotów. Należy jednak pamiętać, że zarówno konstytucyjna zasada jawności, jak i zasada ochrony danych osobowych nie mają charakteru absolutnego i mogą doznawać ograniczeń, o czym wprost mowa w przepisie art. 45 ust. 2 Konstytucji RP, a jedną z podstaw ograniczenia obowiązywania zasady jawności może stanowić ochrona życia prywatnego, za którego element uznaje się również dane pozwalające na zidentyfikowanie danej osoby fizycznej.

Możliwość ograniczenia jawności rozprawy głównej przewiduje także regulacja karnoprocesowa w art. 360 k.p.k., gdzie wśród przesłanek fakultatywnego wyłączenia jawności całości lub części rozprawy przez sąd wskazano ochronę ważnego interesu prywatnego. Ponieważ k.p.k. nie wprowadza ograniczeń co do grupy podmiotów, których ważny interes prywatny może stanowić podstawę wyłączenia jawności, przyjmuje się, że możliwość ta dotyczy również świadka.

Pewne wątpliwości co do efektywności ochrony danych osobowych, w kontekście możliwości wyłączenia jawności rozprawy głównej, mogą jednak budzić dwie kwestie. Po pierwsze, w obecnym brzmieniu przepisu art. 360 k.p.k. wyłączenie jawności w przypadku zagrożenia dla ważnego interesu prywatnego nie ma charakteru obligatoryjnego. Zatem nawet jeżeli jawne procedowanie przez sąd mogłoby naruszać ważny interes prywatny, decyzję w zakresie utajnienia przebiegu rozprawy ustawodawca pozostawił do swobodnej oceny sądu. Drugą, znacznie poważniejszą wątpliwość rodzi przyznanie uprawnienia prokuratorowi do wyrażenia sprzeciwu wobec decyzji sądu o wyłączeniu jawności rozprawy. Zgodnie z § 2 art. 360 k.p.k. sprzeciw skutkuje jawnym rozpoznaniem sprawy. Wyrażenie sprzeciwu jest przy tym arbitralną decyzją prokuratora, która nie tylko nie wymaga uzasadnienia, ale także od której nie przysługuje żaden środek odwoławczy. Przyznanie tak szerokich uprawnień w zakresie decydowania o przebiegu rozprawy jednej ze stron zdaje się nie tylko naruszać zasadę równości stron postępowania, która stanowi ważny element kontradiktoryjności procesu, ale również jest przykładem nieuzasadnionej ingerencji w kompetencje niezależnego i bezstronnego

sądu, który to powinien być wyłącznie uprawniony do podejmowania istotnych decyzji w zakresie kształtowania przebiegu rozprawy głównej. Ponadto brak możliwości odwołania się od tego rozstrzygnięcia, w świetle całości wprowadzonych zmian, może też budzić wątpliwości natury konstytucyjnej.

W kontekście ochrony danych osobowych w toku rozprawy głównej oraz obowiązywania zasady jawności postępowania istotną rolę odgrywa także uprawnienie przyznane przedstawicielom środków masowego przekazu do dokonywania utrważeń dźwięku i obrazu z przebiegu rozprawy. Dopuszczalność relacjonowania przebiegu rozprawy w obecnym stanie prawnym nie jest uzależniona od uzyskania zezwolenia sądu ani od konieczności zaistnienia pozytywnej przesłanki „uzasadnionego interesu społecznego” oraz braku przesłanki negatywnej – naruszenia ważnego interesu uczestnika postępowania. Wprowadzenie powyższych zmian ma rzekomo przyczynić się do zwiększenia transparentności procesu karnego przez zapewnienie szerszego zakresu kontroli społecznej³⁵, niemniej jednak sposób realizacji powyższych celów budzi zasadnicze wątpliwości również w kontekście ochrony danych osobowych świadków.

Po pierwsze, negatywnie należy ocenić pozbawienie sądu możliwości decydowania, choćby w szczególnych przypadkach, uzasadnionych ważnym interesem uczestników postępowania, o zakazie rejestracji przebiegu rozprawy. Możliwość nagrywania rozprawy, w tym treści i wizerunków osób w niej uczestniczących, nie jest bowiem jedynym sposobem na zapewnienie społecznej kontroli wymiaru sprawiedliwości. W wielu przypadkach za wystarczającą należałoby uznać informację prasową w formie pisemnej, sporządzoną na podstawie notatek dziennikarzy z rozprawy. Takie rozwiązanie nie tylko ogranicza zakres ujawnianych danych osobowych, ale także pozwala na ich kontrolę i weryfikację. Należy przy tym podkreślić, że utrwalanie przebiegu rozprawy oraz jej późniejsze rozpowszechnianie w mediach skutkuje ryzykiem upublicznienia szerokiego zakresu

³⁵ Uzasadnienie druku sejmowego nr 451 (VIII kadencja), <<http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/DBD9E9635C718980C1257FA2002E7085/%24File/451.pdf>> [dostęp: 18.02.2017].

danych osobowych świadka ujawnionych w toku składania zeznań niezwykle szerokiemu spektrum podmiotów. Powyższych negatywnych konsekwencji z pewnością nie niweluje również regulacja § 5 art. 356 k.p.k., który pozwala na zarządzenie przez przewodniczącego opuszczenia sali rozpraw przez media, w wypadku gdy obecność mediów miałaby oddziaływać krępująco na świadków, gdyż zakres dopuszczalności zastosowania tej instytucji jest bardzo wąski.

Ponadto, biorąc pod uwagę powszechnie zgłaszane wątpliwości co do rzetelności medialnych przekazów oraz brak sankcji za naruszenie zakazu ujawniania danych osobowych świadków przewidzianego przez przepis art. 13 ust. 2 Prawa prasowego³⁶, aktualna regulacja k.p.k. w zakresie dostępu mediów do audiowizualnej rejestracji rozprawy przez media nie zapewnia odpowiedniej ochrony danych osobowych świadków, a pozytywne konsekwencje w zakresie transparentności, jakie ma realizować, są nieproporcjonalne do zagrożeń, jakie rodzi jej obowiązywanie, co skutkować może niedopuszczalnym w demokratycznym państwie prawa, nieograniczonym i niepodlegającym sądowej kontroli ujawnianiem danych osobowych świadków.

Biorąc pod uwagę powyższe, zasadne byłoby powierzenie sądowi decyzji w tym zakresie, która to decyzja powinna być podejmowana z rozważą, przy uwzględnieniu ryzyka, jakie niesie dla ochrony interesów uczestników postępowania, w celu zapobieżenia nieuzasadnionemu ujawnianiu danych osobowych świadków, co w obecnym stanie prawnym nie jest, niestety, możliwe.

Podsumowanie

Problematyka danych osobowych, choć niezwykle istotna i aktualna, sama w sobie nie stanowi przedmiotu zainteresowania współczesnego procesu karnego. Przyczyny tego stanu rzeczy należy upatrywać

³⁶ Artykuł 13 ust. 2 Ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U. nr 5, poz. 24 ze zm.) stanowi, że „Nie wolno publikować w prasie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe, jak również danych osobowych i wizerunku świadków, pokrzywdzonych i poszkodowanych, chyba że osoby te wyrażą na to zgodę”.

w celach postępowania karnego, których realizacji podporządkowany jest przebieg procesu i jego kształt. Zasadniczo bowiem gromadzenie danych osobowych w postępowaniu karnym ma na celu ustalenie okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Niemniej jednak niektóre z instytucji procesu karnego sprzyjają ochronie danych osobowych uczestników postępowania, w tym również świadków. Za najistotniejszą w zakresie ochrony danych należy uznać anonimizację danych adresowych świadka, która realnie przyczynia się do ograniczenia zakresu informacji umożliwiających identyfikację jego tożsamości.

Jak wykazano, niemożliwe jest przewidzenie zakresu informacji ze sfery prywatnej, jakie zostaną ujawnione przez świadka w toku składania zeznań, dlatego tak istotna, w kontekście ich ochrony, jest rola sądu, którego obowiązkiem jest czuwanie, aby zakres danych osobowych ujawnianych w trakcie rozprawy był ograniczony tylko do tych, które mają istotne znaczenie dla przedmiotu postępowania.

Istotne zagrożenie dla nieuprawnionego ujawnienia danych osobowych świadków w toku rozprawy głównej stanowi relacjonowanie postępowania przez media, zwłaszcza w sytuacji, kiedy sąd został pozbawiony możliwości podjęcia decyzji w przedmiocie dopuszczalności utrwalania przebiegu rozprawy. Powyższy stan prawny rodzi ryzyko niekontrolowanego dostępu do danych osobowych uczestników, szczególnie w sprawach, które cieszą się szerokim zainteresowaniem społeczeństwa i mediów, co z kolei stanowi zagrożenie dla ochrony konstytucyjnych praw i wolności jednostki zarówno w zakresie ochrony danych osobowych, jak i prawa do prywatności.

Protection of personal data of a witness in the context of obligation to testify on the main trial

Summary

The subject matter of this article is the protection of personal data of a witness in the context of obligation to testify on the main trial in the Polish criminal proceedings. The analysis pertains to the role of the witness

in criminal proceedings, the scope of access to personal data in the course of the main trial, and relation between the principle of open proceedings and the principle of personal data protection. Additionally, the article presents the institutions which have both direct and indirect impact on the protection of personal data of a witness in the criminal proceedings. The article also indicates threats to personal data protection caused by the tendency to increase the openness of court proceedings and media access to report them, which can be observed in the Polish criminal procedure.